

УДК 378.14

Н. О. Попова

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Анотація. У статті досліджується роль інноваційного потенціалу ВНЗ у формуванні ключових компетенцій. Визначено принципи формування та використання інноваційного потенціалу ВНЗ. Розглядається використання освітніх технологій як складової інноваційного потенціалу.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційний потенціал ВНЗ, компетенції, реалізація інноваційного потенціалу ВНЗ, освітні технології.

Summary. This article examines the role of the innovative potential of universities in formation of key competences. Principles of formation and use of innovative potential of universities are determined. We consider the use of educational technology as a component of innovative potential.

Key words: innovative potential, innovative potential of universities, competence, implementation of innovative potential of universities, educational technologies.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в житті суспільства, стосуються всіх сфер його діяльності й існування, зокрема освітньої сфери як основоположної компоненти формування світогляду особистості. Швидкий розвиток прогресу, практично некерований та непрогнозований процес суспільних перетворень, розпаду держав і змін геополітичної карти світу, наукових винаходів та їх впровадження в життя вплинули на вимоги, що стоять перед освітніми системами останніх десятиліть [1, с. 5].

Зазначені зміни зумовили пошуки більш ефективної освітньої політики, орієнтованої не стільки на передання знань, скільки на оволодіння вміннями, навичками, які дозволяють легко адаптуватися до нових соціально-професійних технологій, взаємодіяти з різними інформаційно-комунікаційними системами, а також реалізувати в трудовій сфері потреби самовираження, самоудосконалення, творчості і визнання. Забезпечити підготовку таких фахівців можуть лише навчальні заклади, які володіють значним інноваційним потенціалом.

© Н. О. Попова, 2015

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та прикладні положення, пов'язані із дослідженнями інноваційного потенціалу як економічної категорії, знаходять своє відображення в багатьох роботах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед зарубіжних дослідників можна виокремити І. Ансоффа, П. Друкера, М. Портера, Б. Твіса, Дж. Томпсона, К. Фрімена, Й. Шумпетера та ін. У вітчизняній літературі своїми дослідженнями в цих питаннях широко відомі такі вчені: Т. А. Васильєва, О. І. Волков, В. О. Василенко, В. Н. Гончаров, М. П. Денисенко, С. М. Ілляшенко, Н. С. Краснокутська та ін.

У науковій літературі значення інновацій у вищій освіті досліджували з різних аспектів Л. І. Антошкіна, Г. С. Беккер, А. М. Бронська, М. Ф. Баймухамедов, О. О. Дугов, І. С. Каленюк, В. Є. Сафонова, І. В. Тимошенко та ін. Освітні інновації вивчали В. Ю. Биков, Н. Борисова, О. В. Пашенко, А. В. Хуторский, Л. І. Яковенко та ін.

У багатьох дослідженнях вивчаються теоретичні засади та зарубіжний досвід реалізації інноваційного потенціалу вищої школи. Проте питання практичної реалізації інноваційного потенціалу ВНЗ в сучасних умовах модернізації освіти потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні ролі інноваційного потенціалу ВНЗ у формуванні ключових компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність в сучасному ВНЗ носить універсальний характер і стосується всіх напрямків діяльності, включаючи освітньо-педагогічну, науково-дослідну, організаційно-управлінську, фінансово-економічну, міжнародну тощо.

Необхідною умовою формування та використання інноваційного потенціалу навчального закладу є наявність основних положень, що відповідають загальносвітовим та національним тенденціям розвитку вищої професійної освіти. Можна виокремити кілька принципів, що забезпечують формування та ефективне використання інноваційного потенціалу ВНЗ:

1. Принципи формування потенціалу:

- принцип системності;
- органічна інтеграція з установами освіти, науки, бізнес-спільнотою та органами влади для вирішення стратегічних завдань розвитку інноваційного середовища та економіки;
- безперервний розвиток інноваційного потенціалу ВНЗ;
- інтернаціоналізація освіти.

2. Принципи використання потенціалу:

- цільова спрямованість на розробку інновацій та підготовку фахівців високої кваліфікації;
- принцип компетентнісного підходу;

— принцип використання інноваційних освітніх технологій;

— функціонування спеціалізованих структур, що здійснюють використання інноваційного потенціалу, включаючи розвиток мережових форм взаємодії при організації інноваційної освітньої, науково-дослідної та підприємницької діяльності.

Дотримання вказаних принципів створює передумови ефективного використання обмежених ресурсів у процесі формування інноваційного потенціалу вищого навчального закладу, досягнення високої якості підготовки фахівців і зростання конкурентоспроможності ВНЗ.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, який втілюється у виді нового або удосконаленого продукту, нового або вдосконаленого технологічного процесу і який використовується у практичній діяльності або у новому підході до соціальних послуг [2, с. 103].

Інновації в освіті — це цілеспрямовані зміни, що вносять в освіту нові елементи і зумовлюють її перехід з одного стану до якісно іншого. При цьому зміни відбуваються за такими напрямками [3, с. 61–62]:

- формування нового змісту освіти;
- розробка, створення та впровадження нових технологій навчання;
- використання методів, прийомів, засобів упровадження нових навчальних програм;
- утворення комфортних умов для самовизначення особистості в процесі навчання;
- спонукання до змін у способі діяльності та стилі мислення як педагогів-викладачів, так і студентства, змін у взаємовідносинах між ними.

Інноваційний потенціал вищого навчального закладу є необхідною умовою змін в освіті через оновлення змісту освіти, створення нового освітнього середовища, нових технологій навчання, принципово інших засобів оцінки результатів навчання.

Завдання сучасної вищої школи — створити таке освітнє середовище, розробити та провадити такі навчальні програми й методи викладання, які будуть сприяти розвитку не тільки знань, а й навичок і соціальних компетенцій.

Відомі міжнародні організації, що нині працюють у сфері освіти, останніми десятиліттями вивчають проблеми, пов'язані з появою компетентнісно орієнтованої освіти; серед них — ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо [4, с. 6].

Основоположні принципи освіти XXI ст. визначені в доповіді Міжнародної комісії зі справ освіти в XXI столітті «Освіта: прихований скарб», яка відома як доповідь Жака Делора. Визна-

чивши ці принципи як «чотири стовпи» освіти: learningto be — «навчитися бути», learningto do — «навчитися робити», learningtolive together — «навчитися жити разом», learningtoknow — «навчитися знати», Ж. Делор визначив за своєю сутністю основні глобальні компетенції.

На початку XXI століття понад 250 науковців із 60 наукових організацій та 200 провідних компаній світу запропонували перелік навичок, завдяки яким люди можуть бути успішними в професійній діяльності та особистому житті в XXI столітті. Цей перелік отримав назву «Навички XXI століття». Навички XXI століття не є новими, але в сучасних умовах вони більш затребувані. Це не локальний освітній документ для США чи Європейського Союзу, він універсальний за змістом і рекомендований для всіх країн. Він визначає основні стратегії для освіти майбутнього, і на нього орієнтуються провідні країни світу.

У найзагальнішому вигляді суть цієї стратегії полягає в тому, що всі навчальні предмети мають формувати три групи навичок:

- навчальні та інноваційні;
- вміння працювати з інформацією, медіата комп'ютерні навички;
- життєві та кар'єрні навички.

В основі більшості сучасних моделей, наведених зарубіжними вченими, лежить поняття «ключові компетенції», яке було введено в науковий обіг на початку 90-х років Міжнародною організацією праці і трактується, як загальна здатність людини мобілізувати у ході професійної діяльності набуті знання і вміння, а також використовувати узагальнені способи виконання дій.

У доповіді В. Хутмахера на симпозіумі «Ключові компетенції для Європи» [5] було наведено прийняте Радою Європи визначення п'яти ключових компетенцій, якими «мають бути оснащені молоді європейці»:

— політичні та соціальні компетенції, такі як здатність приймати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти без насилля, брати участь у підтримці та покращенні демократичних інститутів;

— компетенції, пов'язані із життям в багатокультурному суспільстві, такі як прийняття відмінностей, повага інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;

— компетенції, що відносяться до володіння усною та письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи і соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція. У цьому ж контексті все більшу важливість набуває володіння більш ніж однією мовою;

— компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства. Володіння інформаційними технологіями, розуміння їх застосування,

слабких і сильних сторін і способів критичного судження стосовно інформації, поширюваної мас-медійними засобами і рекламою;

— здатність навчатися впродовж життя в якості основи безперервного навчання.

Досліджуючи питання про ключові компетенції, має сенс звернутися до університетського проекту «Налаштування освітніх структур в Європі» в рамках програми TUNING [6], де взяла участь 140 університетів з 25 країн. Проект націлений на:

— складання академічних та професійних профілів при консультуванні зацікавлених сторін і трансформацію цих профілів у бажані навчальні результати;

— вирішення практичних проблем порівняльності навчальних програм в частині їх структури і методів викладання;

— розробку ефективних стратегій оцінки компетенцій;

— застосування компетентнісного підходу у викладанні та навчанні, тобто на з'ясування, які методи викладання можуть сприяти розвитку компетенцій в частині знань, розуміння і навичок.

У ході роботи було виокремлено кілька груп компетенцій, об'єднаних у два блоки: загальні та специфічні для конкретних напрямів навчання. Загальні компетенції були поділені на три категорії: інструментальні, міжособистісні і системні.

Інструментальні компетенції — компетенції, що мають інструментальну функцію і включають:

— когнітивні здібності: здатність розуміти ідеї та теорії і маніпулювати ними;

— методологічні здібності для організації умов роботи: організація часу і стратегій навчання, прийняття рішень чи рішення задач;

— технологічні навички: використання технічних пристроїв, навички управління інформацією та роботи на комп'ютері;

— лінгвістичні навички: усне або письмове спілкування або знання іноземної мови.

Міжособистісні компетенції — індивідуальні здібності, такі як здатність висловлювати свої почуття, здатність до критики і самокритики.

Системні компетенції — навички та здібності, що відносяться до систем в цілому. Вони припускають комбінацію розуміння, сприйнятливості і знання, яка дозволяє людині бачити частини цілого в їх зв'язку і єдності. Ці здібності включають уміння планувати зміни для удосконалення існуючих систем та розробки нових. В якості основи для розвитку системних компетенцій вимагається володіння інструментальними і міжособистісними компетенціями.

Порівняння змісту цих груп компетенцій з ключовими компетенціями, прийнятими Радою Європи, показує, що останні задають сферу реалізації інструментальних, міжособистісних і системних

компетенцій, які, у свою чергу, конкретизують три абстрактні ключові компетенції, надаючи можливість для організації процесу оволодіння ними.

Впровадження ключових компетенцій у зміст освіти та здійснення відповідного моніторингу якості освіти в європейських країнах відбувається поступово, супроводжується широким обговоренням серед фахівців і педагогічної громадськості та глибоким науково-дидактичним обґрунтуванням. Поняття ключових компетенцій досить багатогранне, його значення й трактування постійно є предметом дискусій [7, с. 17].

Як зазначає К. В. Астахова випускнику вищого навчального закладу потрібно надати, окрім суто професійних знань, ще й уміння орієнтуватися у потоці інформації, що зростає, вміння працювати з великими обсягами інформації, навички спілкування, толерантності, готовність до прийняття рішень і до несення відповідальності за

їх наслідки, навички працювати в команді і бути ефективним членом команди [8, с. 152].

Важлива роль в процесі реалізації інноваційного потенціалу ВНЗ відводиться освітнім технологіям, що розвивають, перш за все, пізнавальну, комунікативну і особистісну активність студентів. Тому в нашій статті ми зупинимося на використанні технологічного ресурсу інноваційного потенціалу ВНЗ.

За матеріалами електронної вільної всесвітньої енциклопедії «Вікіпедія», освітня технологія — це система засобів, форм і способів організації освітньої взаємодії, що забезпечують ефективне управління та реалізацію освітнього процесу на основі комплексу цілей і певним чином сконструйованих інформаційних моделей освітньої реальності — змісту освіти.

Технології реалізації інноваційного потенціалу ВНЗ з метою формування ключових компетенцій узагальнені в табл. 1.

Таблиця 1

Форми і методи реалізації інноваційного потенціалу ВНЗ (складено автором за теоретичним матеріалом)

Освітні технології	Форми і методи освітніх технологій
Технології систематизації та візуалізованої презентації знань	Лекція-візуалізація, складання списку літератури за темою, заповнення таблиць-схем, підготовка рефератів, робота зі схемами, кресленнями, технологічними картами, систематизація літератури за темою, програмоване опитування
Інформаційні та комунікаційні технології	Програмоване навчання, інтерактивний діалог, комп'ютерна візуалізація навчальної інформації, комп'ютерне моделювання, навчальні програми (адаптивні, лінійні, розгалужені), телеконференції, мультимедійні технології
Технології розвитку	Проблемна лекція, лекція-дискусія, аналіз конкретних ситуацій, організаційно-розумові ігри, критичний аналіз навчально-професійних текстів, метод проєктів, тренінги розвитку креативності, семінар-тренінг, діагностика, що розвиває, практико-орієнтовані завдання
Технології контекстного навчання	Лекція-бесіда, вправи на тренажерах, робота із заповнення виробничо-технологічної документації, кооперативне навчання, метод проєктів, розробка рацпропозицій, інтерактивне навчання, попутне (ситуаційне) навчання, ділові імітаційні ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, навчальний експеримент
Технології контролю результатів навчання	Співбесіда, колоквиум, тест, контрольна робота, залік, іспит, лабораторна, розрахунково-графічна робота, есе та інші творчі роботи, реферат, звіт з практики, курсова робота, випускна кваліфікаційна робота

Однією із найактуальніших проблем у вищій школі є оцінка ступеня успішності освоєння компетенцій, що обумовлює необхідність створювати умови для максимального наближення технологій контролю компетенцій студентів до умов їх майбутньої професійної практики. У цей процес, крім викладачів конкретної дисципліни, в якості зовнішніх експертів повинні активно залучатися роботодавці, студенти випускних курсів, викладачі суміжних дисциплін. У цілому нова система контролю повинна дозволити як самому студенту, так і навчальному закладу, а також стороннім організаціям отримати більш об'єктивне уявлення про якість придбаних компетенцій, про інтенсивність та результативність навчального процесу, освітньої програми, про ступінь їх адекватності умовам майбутньої професійної діяльності.

Впровадження сучасних технологій навчання в освітню діяльність вимагає нових підходів до оснащення вищого навчального закладу технічними засобами, інтелектуальними тренажерами, інтерактивними інтелектуальними електронними дошками (smart board) і столами (smart table), комп'ютерними технологіями, діловими іграми, а також оволодіння викладачами програмно-рольовими методами організації науково-технічної діяльності, інструментарієм інтенсивної конструкторсько-технологічної підготовки майбутніх фахівців. Технічною базою для реалізації такої освіти є комп'ютери, ноутбуки, планшети, смартфони тощо.

Висновки. Реалізація інноваційного потенціалу вищого навчального закладу з метою формування ключових компетенцій передбачає: індивідуалізацію навчального процесу, самостійну

роботу студентів з навчальними матеріалами, що сприяє формуванню активної життєвої позиції; використання нових освітніх технологій, сучасних ефективних навчальних методик; зміни ролі викладача — викладач тепер має виступати в ролі керівника та організатора процесу навчання, він забезпечує студента методичними матеріалами для самостійної роботи, мотивує студента до навчання, виступає не транслятором знань, а консультантом.

На додаток до професійних компетенцій потрібно розвивати особистість студента, допомогти йому розкрити свої здібності. Студент має бути готовий не тільки до своєї майбутньої професійної діяльності, а й до життя в сучасному суспільстві з його високою конкуренцією, боротьбою за робочі місця, за професійний успіх.

Література:

1. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К. І. С., 2004. — 112 с.
2. Попова Н. О. Інноваційний потенціал ВНЗ як фактор конкурентної переваги: теоретичні положення // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2012. — № 4. — С. 101–105.
3. Антошкіна Л. І. Управління знаннями: навчальний посібник / Л. І. Антошкіна. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2011. — 179 с.
4. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К. І. С., 2004. — 112 с.
5. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium, Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) // a Secondary Education for Europe, Strasbourg, 1997. — 103 с.
6. Настройка образовательных структур в Европе. Вклад университетов в Болонский процесс. TUNING [Электронный ресурс]. — 2006 — Режим доступа : <http://www.unideusto.org/tuningeu/tuning-methodology.html>.
7. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К. І. С., 2004. — 112 с.
8. Астахова К. В. Кадровий потенціал вищої школи в умовах переходу до неперервної вищої освіти / К. В. Астахова // Непереривна вища освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / за ред. І. Я. Зазюна, Н. Г. Ничкала. — К., 2001. — Ч. 1. — 392 с.